

PEĆINA U PAZJANICAMA — PAKLENICA

Prilog pretpovijesti Hrvatskog primorja

Planinski masiv Velebita proteže se između Like i Jadranskog mora u dužini od 145 km. Svojom širinom od 13 do 20 km i nizom vrhunaca iznad 1500 m Velebit predstavlja klimatsku i vegetacijsku barijeru koja je utjecala na razvoj, svojstva i kretanja kultura od prehistorijskih vremena do danas. Preko poprečnih lomova u velebitskom planinskom lancu odvijala se razmjena dobara i širili se kulturni utjecaji. Jedna od takvih prirodnih prometnica je 12 km duga prodorna dolina Velike Paklenice, kojom preko Medačkih Vrata (1426 m.n.m.) vodi put iz Starigrada u Medak u Lici.¹

U toku 1980. i 1981. godine izvršili smo arheološko rekognosciranje speleoloških objekata na području poprečne doline Velike Paklenice. Prikaz geološke građe, hidrogeoloških odnosa područja Paklenice i postanka speleoloških objekata razrađen je u stručnim radovima J. Poljaka² i S. Božičevića.³ Oni su istražili i opisali 10 pećina: Devnjaču, Marasovića pećinu, pećine Veli Sklop I, II i III, Manitu peć, Lukčevu peć (Škiljića stan), Krumpirovu pećinu, polupećinu potkapinu Kozicu i pećinu Jamu Vodaricu. Ovom popisu još nadodajemo: pećinu u Pazjanicama, pećinu Veli Sklop IV, pećinu u Crljenici i polupećinu potkapinu Štalu, koje su prvi puta detaljno istražene prilikom našeg rekognosciranja. Početkom 1982. godine izvršili smo pokusno sondiranje u pećini u Pazjanicama.⁴

Pećina u Pazjanicama⁵ nalazi se ispod samog vrha kuka Pazjanice (350 m) na približno 320 metara nad morem, na zapadnoj strani kanjona nedaleko zaseoka Tomići, oko 2 km udaljena od mora (slika 1). Do pećine se dolazi preko kršja i odvaljenih gromada do podnožja jugoistočne razlomljene stijene Pazjanica. Tu kroz stijenu, po sistemu polica, prolazi stari zarašteni put (slika 6a). Nakon kraćeg uspona put skreće u južnu stijenu. Na mjestu gdje se spaja sa siparom treba skrenuti u strmi obrasli jarak te po njemu 25 m do pećine.

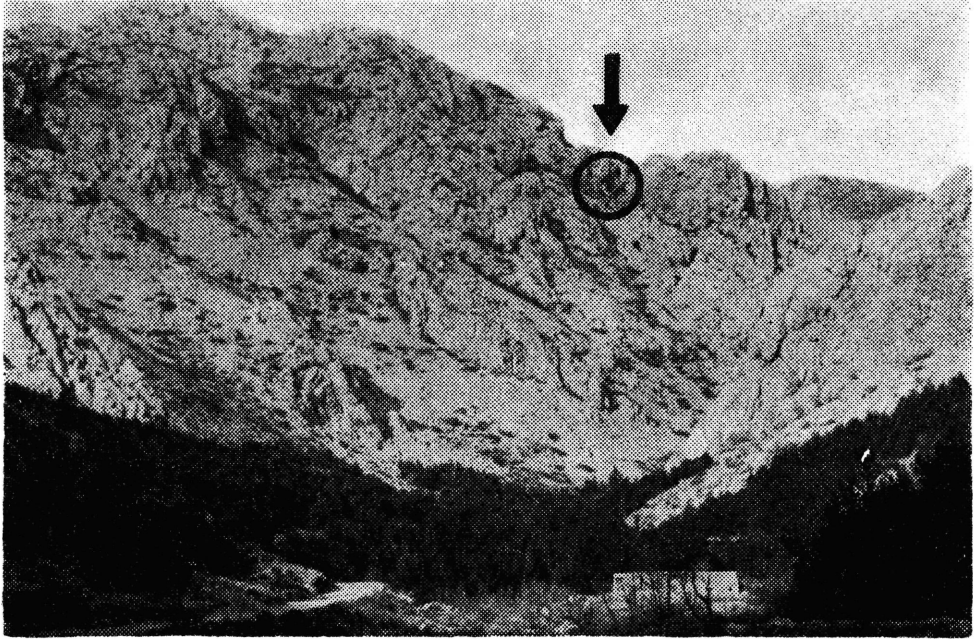
¹ Poljak, Ž., Velebit. Zagreb 1976.; Gilić, S., Paklenica. Rijeka 1979.

² Poljak, J., Nove pećine u području Velika Paklenica. Hrvatski planinar, 7—8, Zagreb 1929; Poljak, J., Pećine okolice Ogulina, Velike Paklenice i Zameta. Rasprave Geološkog Instituta Kraljevine Jugoslavije, sv. V, Beograd 1929.

³ Božičević, S., Pećine Paklenice u južnom Velebitu. Acta geologica V, Zagreb 1965.

⁴ Za savjete kod izrade ovog izvještaja zahvaljujemo N. Petriću i J. Radovčiću. Također zahvaljujemo kolegi M. Jurišiću koji je izvršio određivanje kostiju.

⁵ Topografska karta GI JNA Novigrad I, 1:50 000 x = 5537,30; y = 4906,50 km.

Sl. 1 — Pogled na Kuk Pazjanicu iznad V. Paklenice te istoimenu pećinu (označeno krugom)

Ulaz pećine je okrenut na jugozapad, obrastao u bršljan i trnovito grmlje, što pokazuje da je pećina dobro zaštićena od bure (slika 6b). Visina ulaza je 12 m, a na trećem metru naglo se smanjuje na 5 m. Pećina ima oblik horizontalnog rova dugačkog 18 m i širokog 5—6 m koji se prema unutrašnjosti sužava (slika 3). Položaj omogućava izvrstan pregled na d izlaznim dijelom kanjona, obalom i Velebitskim kanalom.

Pokusno sondiranje izvršili smo u sredini pećine, 8 m od ulaza. Sonda je široka 1 m a dugačka 3,5 m i proteže se ispred i sa strane velikog kamena u sredini pećine (slike 2, 3). Pokazalo se da slojevi u punoj dužini sonde nisu poremećeni, te da padaju od ulaza prema unutrašnjosti pećine. Dubina sonde u južnom dijelu iznosi 45 cm, a u sjevernom 65 cm. Stratigrafski profil (slika 4) može se podijeliti na tri sloja:

I sloj — debljine od 10 do 40 cm. Proslojci tamnosivog humusa isprejsecani su svjetlosivim prugama pepela i tankim crnim paljevinskim prugama. Primijećeno je nekoliko fragmenata životinjskih kostiju i sitno kamenje.

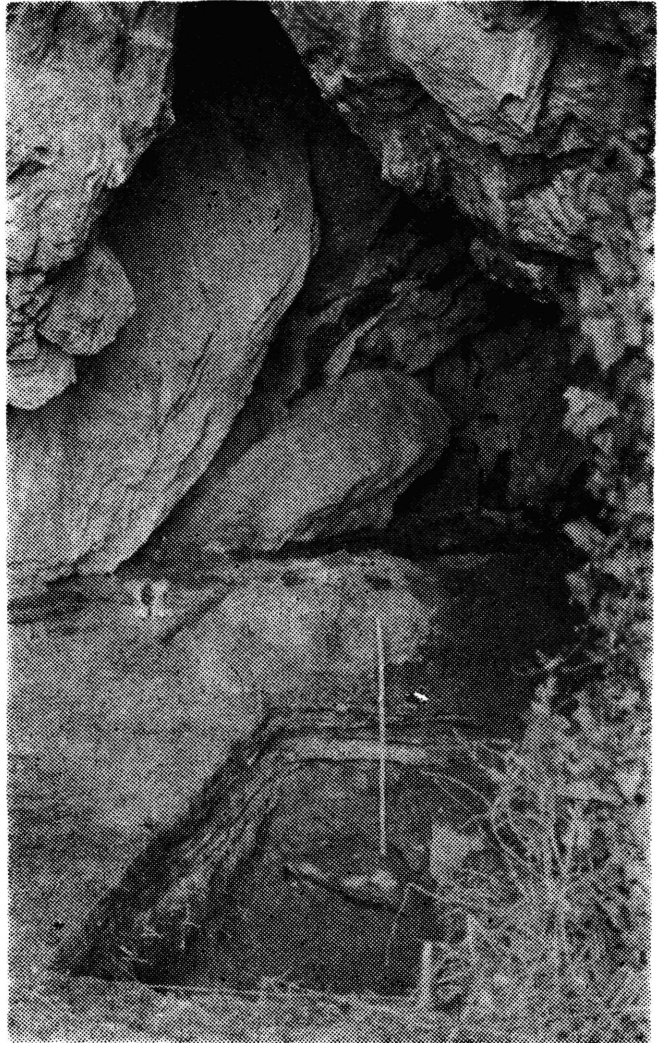
II sloj — predstavlja jasno odijeljenu tamnosmeđu rastresitu humusnu zemlju. Sloj je deo od 25 do 35 cm. Životinjske kosti i kameno kršje nalaze se u većoj količini nego u prije opisanom sloju. U ovom sloju pronađeni su i svi fragmenti keramike. Također nailazimo na tragove ugljena.

III sloj — ispod II sloja javlja se 5 cm debeli sloj oblutaka, a nakon toga javlja se kompaktni crvenkasti sloj koji je na jednom mjestu prokopan

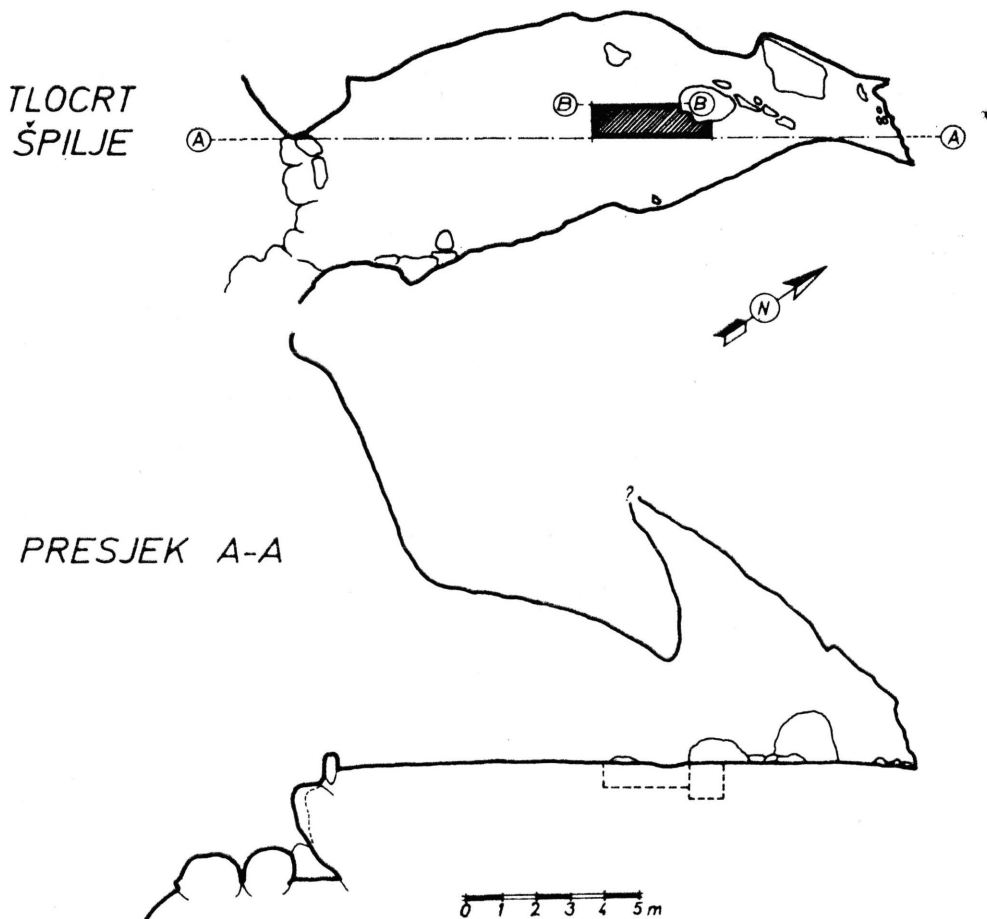
do 50 cm u dubinu. Prvih 10 cm pojavljuje se sasvim rastrošeno kamenje, a slijedećih 40 cm prisutne su odlomljene sige i kamenje. Kroz cijeli sloj pojavljuju se sitni komadići ugljena. Smatramo da izrazita crvena boja i kompaktnost sloja ukazuje na nastanak u toploj klimi (atlantikum?).

KERAMIKA

Keramički materijal se nalazio uglavnom u gornjih 20 cm II sloja, tj. na dubini od oko 35—55 cm. Ukupno je pronađeno 88 fragmenata keramičkih posuda. Većina ih je malih dimenzija, grube kvalitete, bez ukrasa ili karakteristične profilacije, različitih tonova smeđe boje (od sivosmeđe do crnosmeđe), i sadrže primjese usitnjenog amorfno ili kristalnog vap-

*Sl. 2 — Pokusna sonda
u sredini pećine Pazja-
nice iznad kanjona V.
Paklenice*

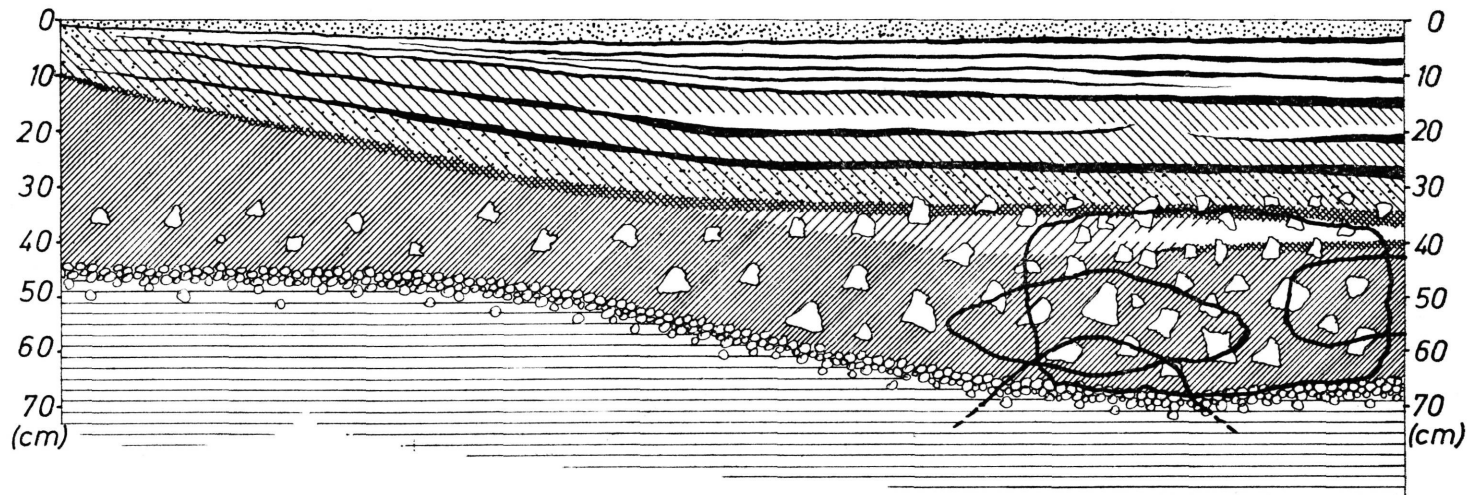
Sl. 3 — Tlocrt špilje Pazjanice s položajem sonde te presjekom

nenca. Debljina stijenki posuda od kojih potječu ovi fragmenti bila je 5—7 mm, te su neke bile nemarno glačane s vanjske strane. Drugu grupu čini 6 fragmenata posude debelih stijenki (oko 1 cm), blijede oker boje, loše kvalitete pečenja, i s još većim dodatkom drobljenog vapnenca. Treću i najmanju grupu predstavljaju četiri sasvim mala fragmenta crvenkasto-smeđe boje, od znatno pročišćenije zemlje, nemarno uglačane vanjske površine, debljine stijenke 3—4 mm. Keramika prve i druge grupe pečena je u redukcionim uvjetima, a u trećoj grupi keramike omogućen je pristup zraka u toku pečenja.

Slijedećih nekoliko fragmenata izdvojili smo zbog njihovo karakterističnog oblika ili ukrasa:

Sl. 4 — Vertikalni stratigrafski profil zapadnog ruba sonde (B—B) špilje Pazjanice

VERTIKALNI STRATIGRAFSKI PROFIL ZAPADNOG RUBA SONDE (B-B)

SVJETLOSIVI PROSLOJCI PEPELA

SIVI KOMPAKTNI PROSLOJCI

SIVI PJEŠKOVITI PROSLOJCI

KOMPAKTNI CRVENKASTI SLOJ

SIVOSMEĐI RECENTNI HUMOZNI PRAH

CRNI PROSLOJCI BOGATI UGLJENOM

SVJETLOSMEĐA RASTRESITA ZEMLJA

TAMNOSMEĐA RASTRESITA ZEMLJA

TAMNOSMEĐI PROSLOJCI BOGATI UGLJENOM

KAMENO KRŠJE

OBLUTCI

KRUPNO KAMENJE

1. Fragment oboda i trbuha malene poluloptaste posude. Vanjska površina je glačana, crnosmeđe boje, vel. 7,5 x 4 cm. Na vratu se nalazi svijetla pruga na kojoj su vidljivi tragovi crvene boje koja se otire. Fragment potječe od zdjele promjera oko 12 cm (T. I, II:1).

2. Fragment trbuha posude sa korijenom ručke, svjetlosmeđe boje, glačan, vel. 7 x 5,5 cm (T. I, II:3).

3. Posudica oblika nepravilne konične čašice, boje okera, visine 3,5 cm, promjera 4 cm, rekonstruirana iz 5 fragmenata (T. I, II:4).

4. Fragment oboda posude, grube izrade, smeđe boje, vel. 2,5 x 4,5 cm (T. I, II:5).

5. Fragment posude crvenkastosmeđe boje, vel. 2 x 2 cm. Fragment je ukrašen žigosanjem u jednostrukim paralelnim nizovima, širine 1 mm (T. I, II:2).

6. Fragment oboda posude, crvenkastosmeđe boje, vel. 1,5 x 1,5 cm (T. I, II:6).

7. Fragment posude sa spoja vrata i trbuha (vidljiv je lom u profilu na mjestu spoja), crvenkastosmeđe boje, vel. 2 x 3 cm (T. I, II:2) Fragmenti 5, 6 i 7 najvjerojatnije pripadaju istoj posudi.

Oblik poluloptaste zdjele (T. I, II:1) i trag crvene boje koja se otire predstavljaju kasneolitičku retenciju hvarske kulture koja je karakteristična za eneolitičku nakovansku kulturu.⁶ Nepravilna konična čašica (T. I, II:4) pripada tipu malih posudica koje se često pojavljuju od neolitika do brončanog doba bilo u upotrebne svrhe ili kao dječje igračke.⁷ Slične posudice mogle su služiti i kao recipijenti za topljenje bakrene rude.⁸ Po gruboj i nemarnoj izradi mi bismo je svrstali u red dječjih igračaka, a po stratigrafskom položaju u eneolitik. Fragment br. 5 (T. I, II:2) je tipični predstavnik jadranskog tipa ljubljanske kulture. Paralelni jednostruki žigosani nizovi izvedeni pomoću kotačića za žigosanje pojavljuju se od kasnog eneolitika do ranog brončanog doba.⁹ Ostali fragmenti (T. I, II:3,5—7) predstavljaju dijelove posuda grublje izrade koje su svojim oblicima karakteristične za kasni eneolitik i rano brončano doba.¹⁰

KOSTI

U sloju II nađeno je 58 fragmenata kostiju. Veliki dio potječe od zdrobljenih dugačkih kostiju životinja, pa se ne može sa sigurnošću odrediti kojoj vrsti pripadaju. Od 15 fragmenata koji su mogli biti određeni, 7 ih pripada malim preživačima (ovca, koza), 5 velikim preživačima (govedo, jelen), a preostala 3 svinji. Nalazi životinjskih kostiju ukazuju na gospodarstvene prilike u neo-eneolitičkom razdoblju jadranske obale i uklapaju se u slične nalaze

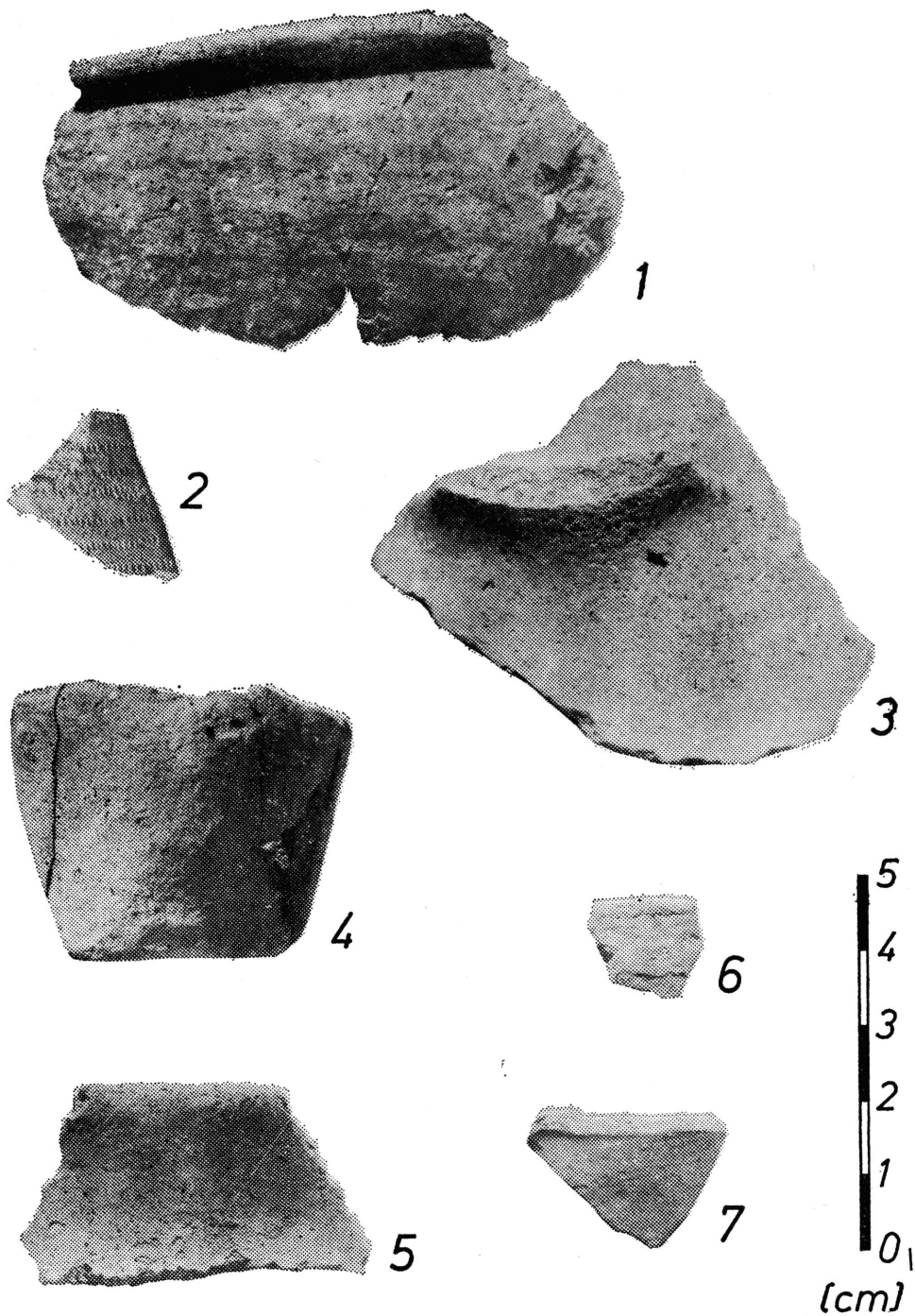
⁶ Petrić, N., Komunikacije u prehistoriji Jadrana. Materijali, XVI, Beograd 1980; Dimitrijević, S., Problem eneolita na istočnoj jadranskoj obali. Praistorija jugoslavenskih zemalja, III, Sarajevo 1979; Petrić, N., Prehistorijske kulture Pelješca. Pelješki zbornik, 1, Zagreb 1976.

⁷ Balen-Letunić, D., — A. Rendić-Miočević, Igračke — katalog izložbe, Arheološki muzej Zagreb — Gradski muzej Varaždin, 1982. Slične posudice nađene su i na ostalim jadranskim nalazištima, a osobito mnogo u Markovoj špilji.

⁸ Jovanović, B., Rudarstvo i metalurgija eneolitskog perioda Jugoslavije. Praistorija jugoslavenskih zemalja, III, Sarajevo 1979.

⁹ Dimitrijević, S., Die Lubljana — Kultur, problem des Substrats, der Genese und der regionalen Typologie. *Archeologia Jugoslavica*, VIII, Beograd 1967; ISTI, Ljubljanska kultura ili dalji život vučedolske baštine. Praistorija jugoslavenskih zemalja, III, Sarajevo 1979; Korošec, P., — J. Korošec, Najdobe s kolišćarskih naselbin pri Igu na Ljubljanskem Barju, Ljubljana 1969.

¹⁰ Petrić, N., Uvod u prehistoriju dubrovačkog područja. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, XIV, Zagreb 1981; Korošec, P., — J. Korošec, op. cit.

Sl. 5 — Tabla I P. 5. Ulomci keramike iz spilje Pazjanice

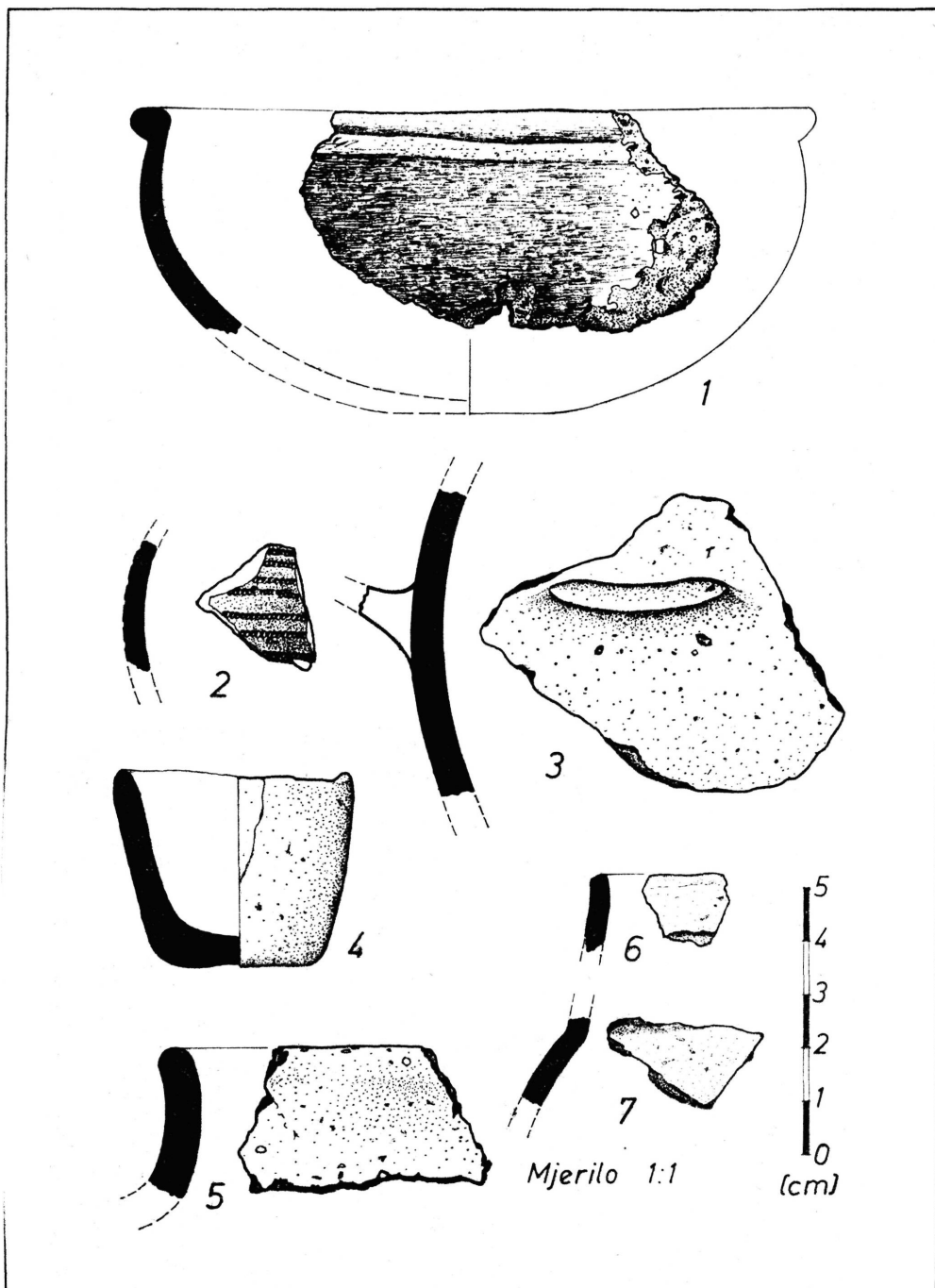
iz Gudnje, Grapčeve i Markove špilje, Danila, Smilčića, Vele spilje na Lošinju i Jamine Sredi na Cresu, te istarskih prethistorijskih nalazišta.¹¹

Pronađeni fragmenti keramike i kostiju ukazuju na prisustvo čovjeka tokom eneolitika i brončanog doba na području Paklenice. S obzirom na relativno mali broj i stratigrafski horizontalnu raspršenost keramičkih fragmenata možemo sa sigurnošću ustvrditi da je pećina bila upotrebljavana za prolazan boravak u svim vremenskim razdobljima (tragovi ugljena kroz sve slojeve), nešto intenzivnije u razdoblju eneolitika, ali nikad kao stalni zaklom — stanište. Vjerojatno bi neko stalnije naselje trebalo tražiti na području današnjeg zaseoka Tomići. Keramika nakovanske i ljubljanske kulture, iako u skromnim količinama, uklapa se u problematiku eneolitika i ranog brončanog doba jadranske obale, te se pećina u Pazjanicama pokazuje kao novi eneolitički lokalitet smješten na značajnom komunikacionom prostoru Paklenice. Ovo je prvo utvrđeno pretpovijesno nalazište na ovom području i s njime se ispunja jedna praznina u prethistorijskom prostoru sjevernojadranske obale, a za očekivati je još sličnih nalazišta budući da već ima pokazatelja za takve pretpostavke. Ovim kratkim izvještajem pokušali smo ujedno ukazati na jedno do sada arheološki neistraživano područje koje će u budućnosti biti potrebno sustavnije istraživati s obzirom na bogatstvo prethistorijskih i ilirskih spomenika koji su tu uočeni.

SUMMARY

In January 1982. sondage excavation was carried out in the cave Pazjanice, which is situated in the wall of the canyon of Velika Paklenica, southern Velebit range, about 2 km from the Adriatic coast, and at the altitude of 320 m above the sea level. Dimensions of the sondage trench were 1 x 3,5 m. Animal bones (sheep/goat, cattle /deer, pigs) and pottery sherds (plates I, II), which were recovered from the dark-brown stratum at the depth of about 35—55 cm, testify of periodical human habitation during the Copper and Bronze age. Judging by the traces of fire which are present in all strata, the cave was occasionally used as a shelter up to the present days.

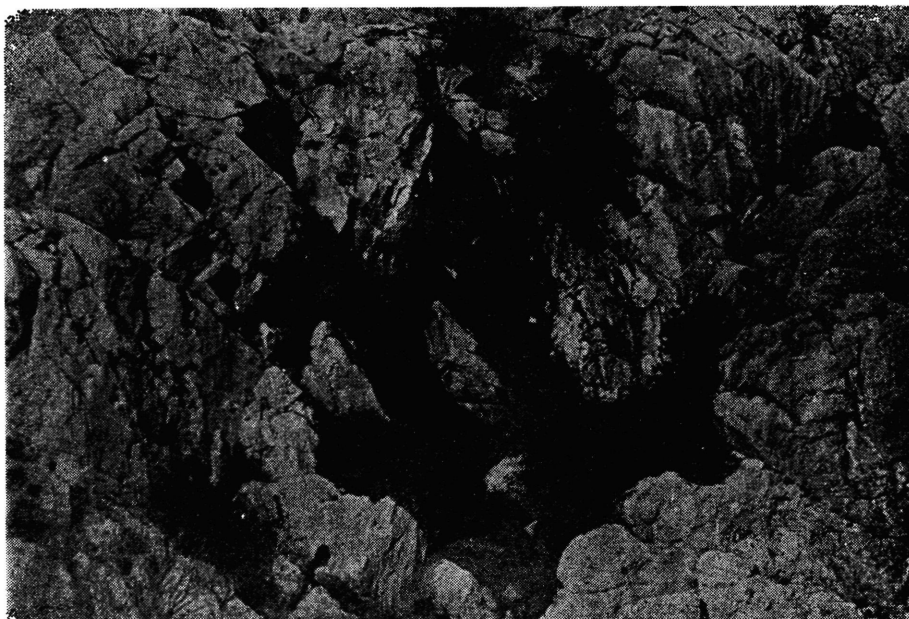
¹¹ Petrić, N., Prethistorijske kulture Pelješca. Pelješki zbornik, 1, Zagreb 1976; Novak, G., Prethistorijski Hvar. Zagreb 1955; ISTI, Markova špilja na otoku Hvaru. Arheološki radovi i rasprave, I, Zagreb 1959; Korošec, J., Neolitska naseobina u Danilu Bitinju. Zagreb 1958; Batović, S., Neolitsko naselje Smilčić. Radovi instituta JAZU u Zadru, 10, Zadar 1963; Mirosavljević, V., Jamina Sredi, prilog prethistorijskoj kulturi na otoku Cresu. Arheološki radovi i rasprave, I, Zagreb 1959; ISTI, Vela špilja, prethistorijsko nalazište na otoku Lošinju. Arheološki radovi i rasprave, VI, Zagreb 1968; Petrić, N., Introduzione alla preistoria dell'Istria. Atti, Centro di ricerche storiche, IX, Rovinj 1978—1979.

Sl. 6 — Tabla II P. 6. Crteži i presjeci keramike iz spilje Pazjanice

Sl. 6a — Stepenice sagrađene u kamenu na putu iz kanjona prema pećini Pazjanici

Sl. 6b — Pogled na skriveni ulaz u pećinu Pazjanicu, iznad V. Paklenice